

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто прояви толерантності в різних сферах буття людини в сучасному суспільстві. Подано інтерпретацію поняття «культури толерантності» як феномену культури. Проаналізовано типи толерантності, визначено етичні цінності, які є основними для культури толерантності.

Ключові слова: особистість, суспільство, культура, толерантність, культура толерантності, буття, цінності.

Рассмотрено проявления толерантности в разных сферах бытия человека в современном обществе. Дана интерпретация понятия «культуры толерантности» как феномена культуры. Проанализировано типы толерантности, определено этические ценности, которые есть фундаментальными для культуры толерантности.

Ключевые понятия: личность, общество, культура, толерантность, культура толерантности, бытие, ценности.

The tolerance shows in different spheres of human being in modern society are examined. The interpretation of the «tolerance culture»'s notion as a culture phenomenon is presented. The types of tolerance are analyzed, the ethical values, being the base ones for the tolerance culture, are defined.

The keywords: individuality, society, culture, tolerance, tolerance culture, being, values.

На початку ХХІ століття проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку із процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні та етнічні ідентичності різних культур і народів. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що формування суспільства неможливе без відповідного усвідомлення та визначення фундаментальних цінностей. Однією з основних таких цінностей є прояв толерантності. Проблема толерантності сьогодні – одна з центральних проблем як особистісного, міжособистісного, національного, так і глобального порядку. Толерантність – це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки. Це повага або визнання рівності інших, відмова від домінування чи насильства. Інакше кажучи, постійні, цілеспрямовані зусилля для створення такого інформаційного поля, яке б культивувало в людині й суспільстві настанову на самообмеження, злагоду та співробітництво, емоційну мобілізацію, злагоду культур. Це також визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю, і відвертість щодо його досвіду, готовність до діалогу й розширення власного досвіду в цьому випадку.

Мета статті – виявити основні етичні цінності, які є фундаментальними для толерантності, проаналізувати типи толерантності, дати тлумачення поняття «культура толерантності» як феномену культури.

Проблема толерантності охоплює всі сфери суспільного життя: особистісну, соціальну, релігійно-конфесійну, політичну, міжетнічну. Слово «толерантність»

походить від латинського *tolerantia* – терпимість, тобто здатність утворювати й підтримувати спільність з людьми, які відрізняються в певному плані від переважаючого типу. Толерантність – це протилежність ворожості, антипатії, ненависті.

Організація Об'єднаних Націй оголосила 1995 рік роком толерантності. У рамках його проведення держави-члени ЮНЕСКО прийняли Декларацію принципів толерантності, що містить такі визначення цього поняття: повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності; політична і правова потреба; активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод особистості.

Існує *типологізація толерантності* за соціальними сферами її буття:

1) гендерна толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі, неприпустимість апріорного приписування людині вад іншої статі, відсутність ідей про перевагу однієї статі перед іншою;

2) вікова толерантність – неупередженість до апріорних «вад» людини, пов'язаних з її віком. Вікова толерантність цілком може поєднуватися із прийнятою у багатьох культурах повагою до осіб похилого віку;

3) освітня толерантність; очевидно, що цей тип толерантності стосується побутової сфери і не пов'язаний з обговорюваним питанням, де рівень освіти суб'єктів права є вирішальним чинником;

4) міжнаціональна толерантність – ставлення до представників різних націй, здатність не переносити вади й негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинуватості»;

5) расова толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси;

6) релігійна толерантність – ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесіональних груп;

7) географічна толерантність – неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл й інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки;

8) міжкласова толерантність – терпиме ставлення до представників різних майнових груп – багатих до бідних, бідних до багатих;

9) фізіологічна толерантність – терпиме ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних осіб із зовнішніми вадами тощо;

10) політична толерантність – терпиме ставлення до діяльності різних партій та об'єднань, висловлювань їх членів та ін.;

11) сексуально орієнтована толерантність – неупередженість стосовно осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією;

12) маргінальна толерантність (толерантність стосовно маргіналів) – ставлення до бомжів, жебраків, наркоманів, алкоголіків, ув'язнених та ін.

Види толерантності та інтолерантності за ієрархічним принципом сходження від першого до другого:

а) протекціоністська толерантність – полягає в тому, що суб'єкт толерантності

(інститут, організація або індивід) не тільки абсолютно неупереджено ставиться до об'єкта, але й робить усе можливе, щоб допомагати тим організаціям або групам людей, які, на його думку, зазнають інтолерантного ставлення з боку суспільства в цілому або його окремих сегментів; надає квоти для одержання роботи або зарахування у вищий навчальний заклад представникам певних етнічних меншостей; допомагає людям, які є об'єктами інтолерантних відносин через свої політичні погляди, фізичні вади або сексуальну орієнтацію і т. д.; якщо ж суб'єктом протекціоністської толерантності є держава або окремі її інститути, насамперед ті, які розподіляють матеріальні блага, то тут можуть виникнути серйозні дискусії, пов'язані із суперечністю між принципами толерантності і соціальної справедливості;

б) ціннісна толерантність – це система цінностей і зразків поведінки, пов'язана з неухильно твердим слідуванням принципам толерантності; система цінностей повинна включати неупереджене ставлення до представників інших соціально-демографічних груп і готовність прийняти висловлювання й поведінкові акти, відмінні від власних;

в) прихована інтолерантність – суб'єкт розуміє важливість принципів толерантності й небезпеку або моральну неадекватність декларацій ідей інтолерантності чи інтолерантних дій, але в силу внутрішніх симпатій і антипатій, власних настанов і поглядів ставиться упереджено до представників інших соціально-демографічних груп; його ставлення і висловлення носять явно не публічний характер і не можуть впливати на суспільні настрої і дії;

г) вербальна інтолерантність – суб'єкт вважає за можливе та іноді навіть необхідне публічні висловлення стосовно представників тих чи інших соціально-демографічних груп; він вважає неможливим для себе які-небудь публічні дії – насильство, заборони тощо, але не вважає за необхідне приховувати свої погляди;

г) агресивна поведінкова інтолерантність – суб'єкт вважає за виправдане підготовку і здійснення певних дій, спрямованих на заборону, обмеження діяльності або насильство стосовно об'єкта інтолерантності; ці дії пояснюються його розумінням соціальної справедливості, великим ступенем відчуження від об'єкта, низьким рівнем правової культури; нерідко така поведінка пов'язана з певним рівнем соціалізації або навіть настановами на девіантну чи кримінальну поведінку; у тому випадку, коли суб'єктом є інститут, це пов'язано з певною державною політикою тоталітарного суспільства;

Таким чином, толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. Відкритість суспільства своїм власним змінам та інноваціям означає одночасно і відкритість його зовні, іншим культурним нормам і принципам. Тому толерантність, критичне мислення, свобода і відповідальність особистості у відкритому суспільстві пов'язані один з одним, становлять фундамент демократії і створюють умови розвитку, руху суспільства вперед [2].

Застосування терміна «толерантність», як уявляється, зумовлено його сильною, активною формою, правовим, суспільно-політичним, моральним принциповим характером. Він визначає соціокультурний рівень міжособової і міжгрупової взаємодії. Сімейні, дружні, сусідські, інтимні відносини характеризуються, як

правило, терміном «терпимість» [3]. Поняття ж «толерантність» в етичній і політичній лексиці включає морально-правовий та державний аспекти. В умовах інтенсивного інтеграційного світового процесу взаємопроникнення різних культур толерантність набуває ознак загальновизнаного державного принципу, яким необхідно керуватися, щоб успішно розвивати конструктивні взаємини між державними, політичними і військовими блоками, організаціями на правових, цивілізованих принципах. Призначення толерантності як правового і державного принципу полягає в юридичній пошані прав людини, їх визначенні як основних прав (особисті права, свободи, політичні, соціальні культури) або як фундаменту, що визначає державні цілі (свобода, демократія і т. д.).

Слід відзначити, що існує поняття про різні типи толерантності:

1. Повага до іншого, якого я не розумію і з яким я не взаємодію. Цей тип виокремлюють в силу рівноправності культур і відсутності привілейованої системи поглядів і переконань.

2. Терпимість до слабкості інших. Цей тип має деякий зневажливий контекст. Це збігається з плюралізмом і пов'язане з виділенням привілеїв у системах поглядів і переконань.

3. Розширення власного досвіду та критичний діалог, що спирається на діалогічність природи розуму.

У науковій літературі толерантність розглядається, насамперед, як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності й різноманітності до однаковості чи переваги якої-небудь однієї точки зору. У такій інтерпретації толерантність означає визнання прав іншого, сприйняття іншого як собі рівного, що претендує на розуміння і співчуття, готовність прийняти представників інших народів і культур такими, яким вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди і поваги. Своє практичне вираження вона знаходить у витримці, самовладанні, здатності тривалий час терпіти несприятливі впливи.

Першим міжнародно-правовим документом, у якому розкривається суть толерантності, є проголошена та підписана ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року Декларація принципів толерантності. У Декларації зафіксовано головні рівні упровадження принципів толерантності: особистий, державний, соціальний. Особливе значення її автори надають функціонуванню принципів толерантності на рівні держави. Тут толерантність означає дотримання неупередженого законодавства, правопорядку й судово-процесуальних та адміністративних норм. Крім того, вона також вимагає надання кожній людині можливостей для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації. У Декларації запропоновано шляхи досягнення поставлених перед державою завдань: ратифікація і виконання існуючих міжнародних конвенцій про права людини; розроблення законодавства, здатного забезпечити в суспільстві рівноправні підходи і рівність можливостей для всіх груп окремих людей.

Культура толерантності – багатозначне поняття, і йому, як і феномену культури, непросто дати вичерпне визначення. У культурі толерантності є дві константи, на основі яких її можна класифікувати: як набутий досвід лояльної

взаємодії спільнот з будь-якою іншою інакшістю (константа «результат»); як поточну діяльність – взаємодія спільнот на основі терпимості до будь-якої інакшості (константа «процес»).

Культуру можна осмислювати як особливе буття людини, необхідно визнати, що створення культури виступає продовженням еволюції світу. Тому культуротворчість виступає творчістю нового буття. Але разом із тим культура є специфічно окрема і замкнута частина буття світу і людини. Культурі протистоїть, наприклад, життя. Тому творчість культури щодо буття за межами культури може виступати лише пізнанням. Вирішенням такої суперечності пізнання і творчості стає розуміння творчості, що закорінений у культурі, але виходить за його межі. Цей процес можна описати поняттям «створення». Культуру можна усвідомити як процес і результат об'єктивації особистісного начала людини заради досягнення внутрішньо-духовної комунікації. Культура виникає як символічно-комунікативне оформлення особистості в стихії часу. При цьому вона може бути прив'язана до своєї епохи, а може виходити за її межі в екзистенціальний простір, який поєднує різні епохи і час. Такий вихід є прояв геніальності в культурі. І в сприйнятті, й у створенні культура є результатом граничної напруги людини, граничного буття людини. При цьому в ній відбувається зняття граничної напруги, яка постає в екзистенційних станах відчаю, туги, смутку, страху, відчуження через катарсис [3, с. 108].

Тому культуру толерантності можна розуміти як «досвід-результат» і як «діяльність-процес», що перебувають у діалектичному зв'язку: одне доповнює інше, одне «підказує» іншому, «як краще» і «що краще». Створення нових артефактів культури в такій взаємодії на основі толерантності свідчить про справжнє буття людини в культурі, а не ілюзорне.

Толерантність – здатність людини вступати з іншою людиною в плідну комунікацію на основі поваги до її своєрідності й свободи. Ідея толерантності ґрунтується на тому, що кожна людина заслуговує поваги вже тому, що здатна мислити, висловлюватись і діяти. Практика ж толерантності вимагає на лише абстрактної уваги до Іншого, але й відповідальності за нього і за долю комунікації з ним. Саме на цьому шляху людська співтворчість розкривається до співтворчості, а самотність – до співбутності. Лише толерантна людина може дочекатися справжньої відповіді від іншої людини, що визволяє від страждання самотності, адже вона створює співбуття як глибинне спільне буття – результат екзистенційної, внутрішньої комунікації.

Проблема толерантності є досить актуальною в сучасному світі з його національною, політичною і релігійною багатогранністю. Невипадково толерантність є одним із головних концептів у сучасній комунікативній філософії (К.-О. Апель, П. Рікер, Ю. Хабермас) і вітчизняних соціально-філософських і філософсько-антропологічних дослідженнях [3, с. 201].

Таким чином, толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. Культура толерантності може осмислюватися як особливе буття людини, як набутий власне її особистий досвід у комунікації з Іншим та в суспільстві. Культура толерантності пронизує всі сфери буття людини, тому аналізуються типи

толерантності. Такі етичні цінності: повага, терпимість, любов до Іншого, здатність до розуміння, є основними фундаментальними категоріями культури толерантності. В. Франкл писав: «У людини можна відібрати все, але... остання свобода людини є в тому, що в будь-яких обставинах вибрати своє ставлення до того, що відбувається – тобто вибрати свій власний шлях». Можливо, такі думки дадуть змогу по-іншому діалектично замислитись й усвідомити проблему культури толерантності. І кожний із нас може обрати своє ставлення у світі спілкування як із Іншим, так і в суспільстві.

Література:

1. Гусейнов А. А. Краткая история этики / А. А. Гусейнов, Г. Ирлитц. – М. : Мысль, 1987. – 589 с.
2. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – 4-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2002. – 656 с.
3. Малахов В. Право бути собою / В. Малахов. – К. : Дух і літера, 2008. – 336 с.
4. Надольний І. Ф. Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. – 6-те вид., випр. і доп. – К. : Вікар, 2006. – 455 с.
5. Философская антропология : словарь / Н. Хамитов, С. Крылова, Т. Розова и др. ; под ред. д. ф. н., проф. Н. Хамитова. – К. : КНТ, 2011. – 472 с.
6. Хамитов Н. Этика и эстетика : словарь ключевых терминов / Н. Хамитов, С. Крылова, С. Минева. – К. : КНТ, 2009. – 336 с.
7. Хамитов Н. Этика. Путь к красоте отношений : курс лекций / Н. Хамитов, С. Крылова. – К. : КНТ, Центр учебной литературы, 2007. – 256 с.